

KAMRAN İMANOV

**ƏQLİ MÜLKİYYƏT VƏ
ŞƏXSİ QEYRİ-ƏMLAK
HÜQUQLARI**

Bakı – 2018

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri.

“Əqli mülkiyyət və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları”. Bakı, 2018

Bu kitabça Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun 8 aprel 2009-cu il tarixində Azərbaycan Polis Akademiyasında Əqli mülkiyyət hüquqlarına həsr olunmuş seminarada Azərbaycan Polis Akademiyasının professor-müəllim heyəti və müdavimləri üçün etdiyi “Əqli mülkiyyət və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları” adlı təqdimat əsasında hazırlanmışdır.

© Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017

© Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi, 2018

Mündəricat

I.	Əqli mülkiyyət (ƏM), əqli fəaliyyət (ƏF) və əqli fəaliyyət nəticələri (ƏFN)	5
II.	ƏM mülki-hüquq məkanında	7
III.	Hüququn ƏFH-a müdaxilə prinsipləri	8
IV.	Əqli mülkiyyətin təsnifatı	9
V.	ƏM-də şəxsi qeyri-əmlak hüquqları (əmlak xarakterli və iqtisadi məzmunu olmayan hüquqlar)	10
VI.	Müəllifin şəxsi qeyri-əmlak hüquqları müasir mərhələdə və problemlər	13
VII.	İnsan haqları və müəllif hüquqları	17
	Yekun: tarazlıq və kompromislər	20

Ədaləti qıraqda axtarmamaq üçün özün ədalətli ol.
(Atalar sözü)

I. Əqli mülkiyyət (ƏM), əqli fəaliyyət (ƏF) və əqli fəaliyyət nəticələri (ƏFN)

1. ƏM anlayışının:

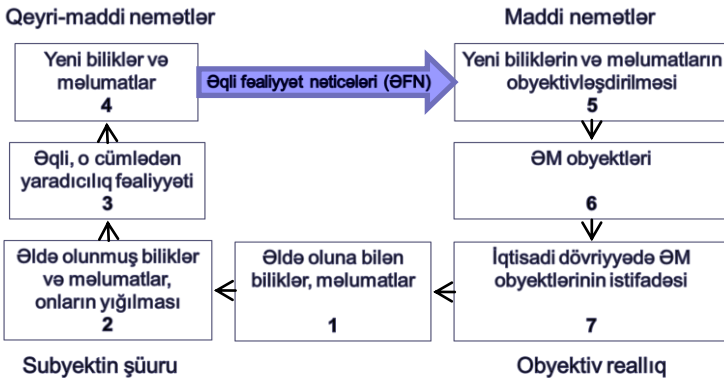
- təsbit olunması (Konstitusiya, 1995, ÜƏMT-ni təsis edən Konvensiya, 1967);
- fəlsəfi, iqtisadi və hüquqi mənası;
- məzmunu, forması və təyinatı;
- mədəni, sosial-iqtisadi və informasiya-kommunikasiya təbiəti;
- obyektiv və subyektiv mənası.

2. ƏM: “Əql” və “Mülkiyyət” (ziddiyyət və ya vəhdət):

- yaradıcılıq və yenilikçilik ƏF-in ən yüksək zirvəsi, insanın universal təbii resursları, haqları və azadlıqları;
- “mülkiyyət”, ancaq “əmlak” mənasında olmayan hüququn müdaxiləsi.

3. ƏF nə zaman ƏM-ə çevrilir?

[“Səadət gətirən əql və biliklərdir”, “Qutadqu-bilik”]

4. Nəticələr:

- ❖ Yaradıcılıq, əqli fəaliyyət sərbəstliyi və azadlığı (hüquqi müdaxilə edilmir).
- ❖ ƏFN obyektiv əks olunduqda ƏM yaranır, qeyri-maddi nemət maddi nemətə çevrilir, mülki dövriyyəyə daxil olur.
- ❖ ƏFN qeyri-maddi olduğuna görə onlara sahiblik məxsus olan hüquqlar vasitəsi ilə mümkündür.
- ❖ obyektiv əks olunmuş $\text{ƏFN}=\text{ƏM}=\text{ƏMH}$.

Hüquq borcu doğmur, borc hüququ doğur.
(Şatobrian)

II. ƏM mülki-hüquq məkanında

1. ƏM tanınması səbəbi:

Cəmiyyətin, xeyir və faydasını götürdüünün dövlət tərəfindən dərk edilməsi (yalnız yaradıcılara hörmət və ehtiram deyil).

2. ƏM tanınması prinsipi:

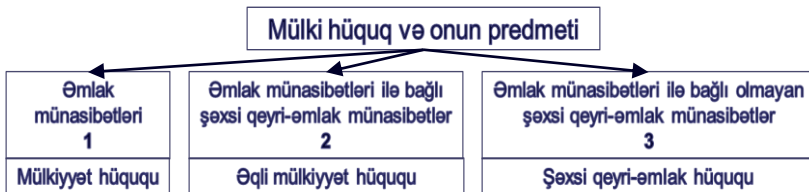
Tarazlıq siyasəti, kompromislər məcmusu.

3. ƏM – ƏFN qorunması məqsədilə onların yaradıcılarına və hüquq sahiblərinə verilən müstəsna hüquqlardır.

ƏM obyektı üzərində onu yaradanın və ya hüquq sahibinin hökmdarlığı. [K.Popper: Biliklər (ƏM) maddi (əşya) mülkiyyətə qarşı].

4. Azərbaycanın ƏM doktrinası: ƏM – müstəqil institutu, mülkiyyət hüququnu tamamlayan mülkiyyətdir.

5. ƏM – Mülki hüququn tərkib hissəsi (əmlak dəyəri olan qeyri-maddi nemət (ƏFN)).

6. ƏMH qoruyan 2 müdafiə xətti:

I xətt – 7 qanun və müvafiq Məcəllələrin müddəaları.

II xətt – haqsız rəqabət və kommertiya sirri haqqında qanunlar və bir sıra digər qanunlar.

*“Siyasət mümkün olanların sənətidirsə,
hüquq zəruriyyətin elmidir”.*

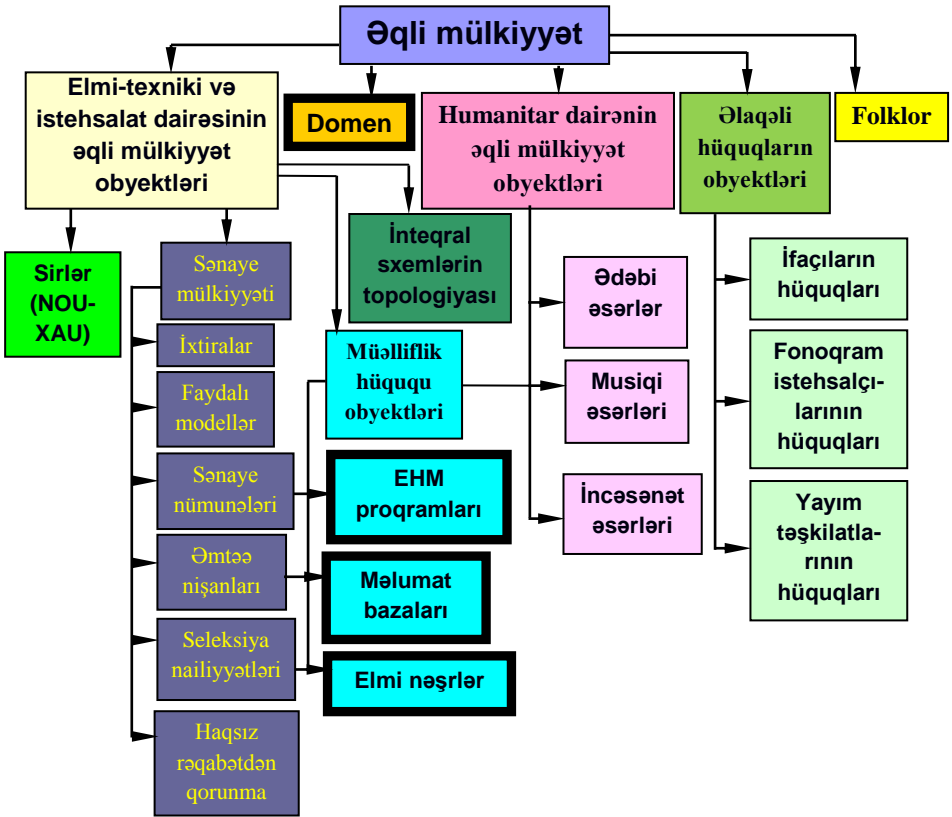
III. Hüququn ƏFH-a müdaxilə prinsipləri

1. *“Hüquq sərhədlərini dəqiq edən elə qaydadır ki, onun yaratdığı dairedə hər hansı fərdin həyat və fəaliyyəti istənilən təcavüzdən azaddır”* (F. fon Savinyi).

2. *Xüsusi hüquq: “Sərbəstliyə və azadlığa real imkan yaradır”* (F. fon Xayek).

3. *“Dövlət mülkiyyət çərçivəsini qorumaqla ... düha alovunu yanacaq marağı ilə dəstəkləyir”* (A.Linkoln).

IV. Əqli mülkiyyətin təsnifatı

ƏM-in üç növü:

- 1) Müəlliflik hüququ.
- 2) Patent hüququ.
- 3) Qeyri-ənənəvi ƏM hüququ.

Şəxsi qeyri-əmlak hüquqları: yaradıcılıq meyarı:

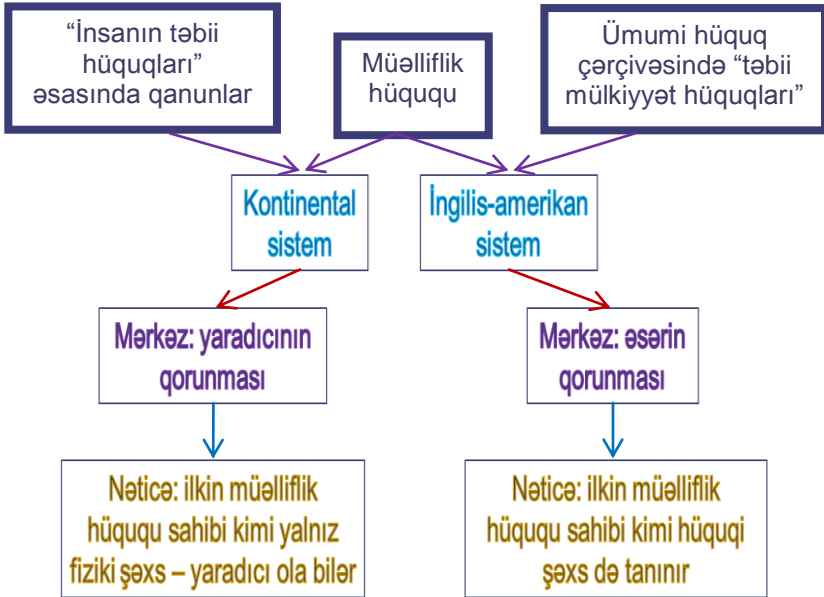
- a) Bütün növ əsərlər.
- b) İfalar.
- v) İxtiralar, faydalı modellər və sənaye nümunələri.
- c) İnteqral sxem topologiyaları.

V. ƏM-də şəxsi qeyri-əmlak hüquqları (əmlak xarakterli və iqtisadi məzmunu olmayan hüquqlar)

1. Ən zəngin – Müəlliflik hüququ:
 - ✓ əsərin müəllifi kimi tanınmaq hüququ (**müəlliflik hüququ**);
 - ✓ əsərdən öz adı ilə, təxəllüslə, yaxud adsız (anonim) istifadə etmək hüququ (**ad hüququ**);
 - ✓ əsərin mənasının dəyişməsinə, təhrif olunmasına, şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən hər hansı hərəkətlərə qarşı çıxmaq hüququ (**şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ**);
 - ✓ istifadədən götürmək də daxil olmaqla əsərini istənilən formada açıqlamaq hüququ (**açıqlamaq hüququ**).

“Şəxsi qeyri-əmlak hüquqları bölünməz və özgəninkiləşdirilməz olub, əmlak hüquqlarından asılı olmayaraq müəllifə məxsusdur...”

2. Şəxsi qeyri-əmlak hüquqları: kontinental və ingilis-amerikan sistemi.

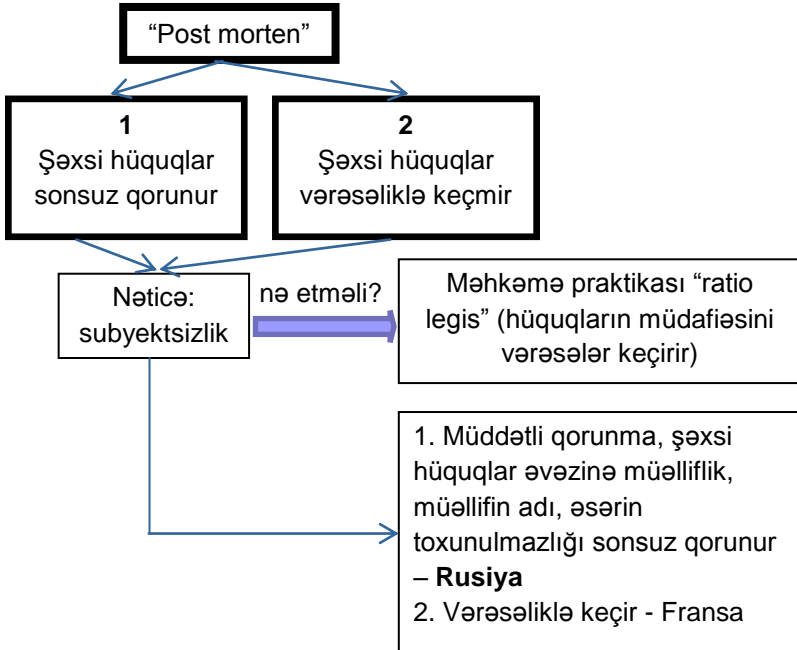
3. Müəlliflik hüququnda şəxsi qeyri-əmlak hüquqları tarixindən:

- **Antik və orta əsr dövrləri:** Homer, Ezop, Aristofan, Verqili, Fabi qanunu: “Plagium”, Sirvanşahlar, Xaqani, Nizami, “tapşırma”.
- **XVIII əsr:** İ.Kantın və İ.Fixtenin “Şəxsi hüquq” və “Naşirə dəyən zərər” doktrinası və s. doktrinalar.

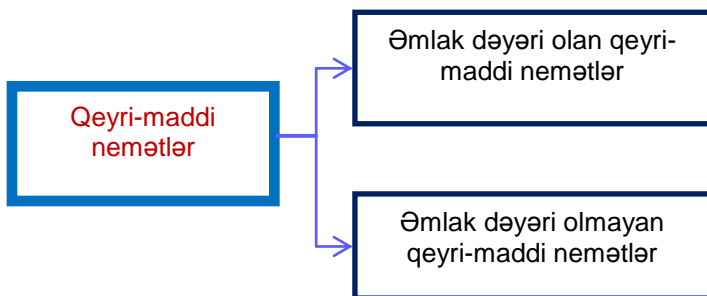
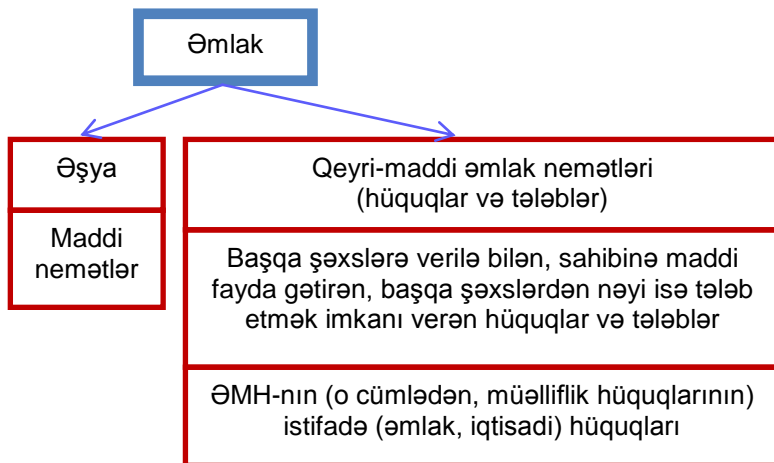
- **Fransa, XVIII əsrin sonu, Fransa Milli Assambleyası, Le Şatelye:** “Ən müqəddəsi, ən fərdisi mülkiyyət sırasında yaradıcılıqdır”.
- **Fransa XIX əsrin əvvəlləri: V.Hüqo, P.Merime, T.Qotye** – müəllifin əsərə atalıq mütləq hüququ (açıqlama, yenidən işləmə hüququ və s.).**Volter, Russo, Monteskye, Qelvesi, Didro, Berto, Moriyoy** – “mənəvi hüquqlar və təbii hüquq” nəzəriyyəsi.
- **“Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında”** Bern Konvensiyası (1886-cı il).

VI. Müəllifin şəxsi qeyri-əmlak hüquqları müasir mərhələdə və problemlər

- “Müəllifin şəxsi hüquqlarının qorunması müddətsizdir” (Maddə 25).
- “Şəxsi qeyri-əmlak hüquqları **vərəsəlik üzrə keçmir**. Müəllifin vərəsələri şəxsi hüquqların qorunmasını həyata keçirə bilərlər. Vərəsələrin bu səlahiyyətləri müddətlə məhdudlaşdırılmır.” (Maddə 29).

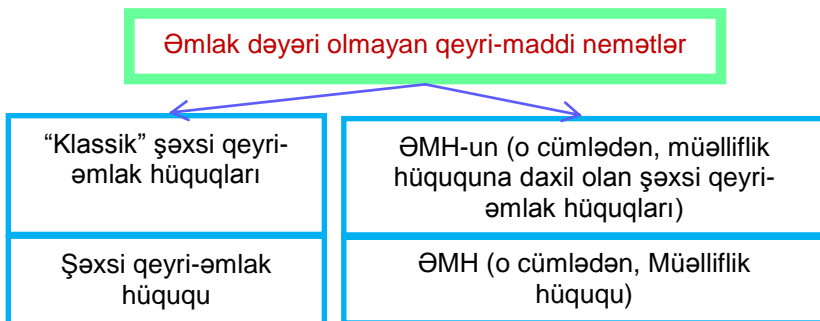

- **Mülki Məcəllə və ƏM şəxsi qeyri-əmlak hüquqları**

Problem: Mülki Məcəllədə göstərilən ƏM hüquqlarından **ayrılmaz olan** şəxsi qeyri-əmlak hüquqları nəzərdə tutulur, yoxsa nəzərdə tutulmur?

Mülki Məcəllənin 135.5 (əvvəlki 137) maddəsində “qeyri-maddi əmlak nemətləri” anlayışı müəyyənləşdirilmir. Şərhdən isə belə çıxır ki, burada ƏMH-un yalnız **ayrıla bilən** əmlak hüquqları nəzərdə tutulur.

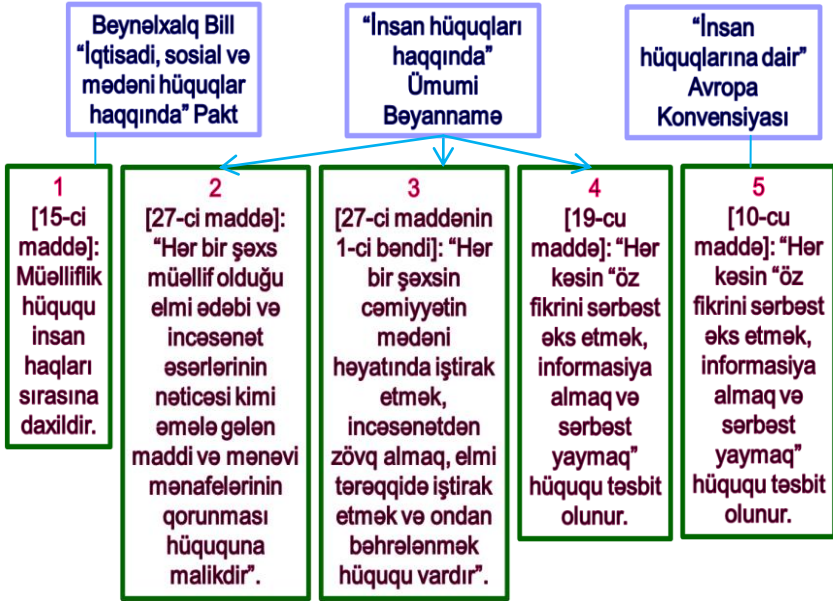

- Problem: Mülki Məcəllə müəlliflik hüququnun şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarını “Qeyri-maddi nemətlər” çərçivəsinə daxil etməklə əmlak (iqtisadi) və şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqlarının cəmi olan Müəlliflik hüququnu parçalayır, üstəlik şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının müstəsnalığını şübhə altına qoyur.
- A. Klassik şəxsi qeyri-əmlak hüquqları.
- B. Müəllifin şəxsi qeyri-əmlak hüquqları. } Oxşarlıq çoxdur, fərqlər də az deyil.
- B. – Xüsusi hüquqi kateqoriyadır və mənəvi hüquqlar adlandırılı bilər.

Nö	Klassik şəxsi qeyri-əmlak hüquqları A	Təbiəti və əsas xüsusiyyətləri	Müəllifin şəxsi qeyri-əmlak hüquqları B	Əsas xüsusiyyəti
1.	Şəxsiyyətin fərdiləşməsi ilə bağlı, o cümlədən - ad hüququ; - şərəf və ləyaqət hüququ; - işgüzar nüfuz hüququ	Mütləq hüquq	- Müəlliflik hüququ; - ad hüququ; - şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ	Müstəsna hüquq
2.	Şəxsiyyətin fiziki mövcudluğu və əmin-amanlığı ilə bağlı	Şəxsiyyətin vəfatı ilə bitə bilər	- Açıqlama hüququ	Müddətsizdir
3.	Şəxsiyyətin mənəvi-sosial əmin-amanlığı ilə bağlı			

- Müəlliflik hüququnun şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əmlak (iqtisadi) hüquqları kimi müstəsna hüquqlardır.
- Müstəsna hüquqlar təbiətinə görə mütləqdirlər, lakin əksinə yox.
- Müstəsna hüquqlar – xüsusi hüquq kateqoriyası kimi hüquq sahibinin inhisarçılığını, ƏM obyektinin üzərində hökmdarlığını və sahibinin müstəsna statusunu təmsil edir.
- Hüquqların müstəsnalığı mütləqliyin digər tərəfidir: bu hüquqlardan istifadə ya hüquq sahibi tərəfindən, və ya onun birbaşa icazəsi ilə, ya da qadağa qoyulması ilə həyata keçirilir.

VII. İnsan haqları və müəllif hüquqları

Problem: Müəlliflik hüququ müstəsna hüquq və əsər üzərində hökmdarlıq, inhisarçılıq təşkil etdiyi halda 1-2-3 və 1-2-4-5 nə cür vəhdət təşkil edir və hansı mexanizm vasitəsi ilə həyata keçirilir?

2. 1-2-3

Müəlliflik hüququnun yaradılmasının başlıca səbəbi yarıdıcılığın şəxsiyyətdən ayrılmaz və "ən məxsusi mülkiyyət" [kontinental sistem] və "cəmiyyətin, hamının aldığı fayda və xeyirdən" [İngilis-amerikan sistem] irəli gəlir.

[Fransa, 1971-ci il, Milli Assambleya, Le Şatelye: “Mülkiyyət sırasında ən müqəddəsi, ən fərdisi – yaradıcılıqdır, yaradıcı fikrin bəhrəsidir”].

[İngiltərə, 1709-cu il, “Kraliça Annanın Statusu”: “Yaradıcılıq ümumi məqsədlərə xidmət edir və cəmiyyət bundan faydalanır”].

- Müəlliflik hüququ **yaradıcılıq** nəticələrini qoruyur. Yaradıcılıq – sərbəstlik, azadlıq deməkdir: **müəlliflik hüququ azadlığın nəticələrini qoruyur**.

[Berdyayev: “Yaradıcılıq – elə azadlıq deməkdir... Yaradıcılıq həyatın ən dahi sirridir..., yeniliyin əmələ gəlməsi sirridir..., **yaradıcılıq sirri elə azadlıq sirri deməkdir**”].

[Heqel: “Yaradıcılıq məkanında hüquq sərhəd qoymağa qadir deyil”].

Müəlliflik hüququ cəmiyyətin hər bir üzvünə şamil edilir, hər kəsin bənzərsizliyini, unikallığını təsdiqləyir.

- Yaradıcının müəlliflik hüququnun tanınması, digərlərin üzərinə vəzifələr qoyur (“Kiminsə hüququ – digərinin vəzifəsidir”). Əvəzində, hamı, cəmiyyət müəlliflik hüququ institutu vasitəsilə **üstünlüklər** qazanır və bunlar cəmiyyətin götürdüyü **xeir və faydanın** kompensasiyası şəklində çıxış edir.

- **Nəticə. Müəlliflik hüququ “yaradıcı – cəmiyyət” mənafeələrinin tarazlığı, “sosial kontrakt formasıdır”.**

1-2-4-5

 Müəlliflik hüququnun istisnaları (məhdudiyyətləri): “ədalətli istifadə” – elmi, tədris məqsədləri üçün, kitabxanalarda, sitat şəklində – **“sərbəst istifadə”**.

Avropa “İnsan hüquqlarına dair” Konvensiyanın 10-cu maddəsinin istisnaları sırasında: – “**üçüncü tərəfin hüquqlarının və şərəf-ləyaqətinin qorunmasına**” aid məhdudiyyət və “**Konfidensial informasiyanın açılmasına qarşı**” məhdudiyyət [**birbaşa ƏM ilə bağlıdır**].

- Beləliklə, **informasiyanın əldə edilməsinə aid** tarazlıq yaranır [ABŞ Konstitusiyası, Avropa Direktivləri].

Müəllif-hüquq qanunvericiliyi “hadisələr, faktlar və s. informasiya xarakterli məlumatları” qorumur [maddə 7], baxmayaraq ki, burada yaradıcılıq əlamətləri istisna olunmur”.

- Bu məhdudiyyətin səbəbi **informasiya yayımına, söz azadlığına** maneə törətməməkdən irəli gəlir.
- **Nəticə. Müəlliflik hüququ – kompromislər məc-musudur.**

Yekun: tarazlıq və kompromislər

Bir tərəfdən müəlliflik hüququ müstəsna hüquq kimi əsərlərin, fikirlərin ifadə formasını qoruyur, **digər tərəfdən** sərbəst şəkildə informasiya xarakterli məlumatların yayılmasına şərait yaradır.

Üstəlik, “ədalətli istifadə” doktrinası əsasında üçüncü tərəflərə müəlliflik hüququ olan obyektlərdən ideya və faktları sərbəst, hətta müvafiq şərtlərlə qorunan ifadə formasından da istifadə etmək imkanlarını yaradır.